

DUCHOVNÍ EPIKA

Na samém začátku 14. století nás překvapí skupina básnických legend složených vespělým jazykem i obratnou veršovou technikou. Je zřejmé, že tu nejde o první pokusy básnické v českém jazyce, nýbrž že předcházela starší veršovaná epika, nám neznámá. Ani zmíněná skupina legend nás nedošla celá, ale je dochována jen ve zlomcích *legendy o apoštolích, o seslání Ducha svatého, o sv. Silvestru, o Panně Marii, o umučení Páně, o Pilátovi a o židášovi.*

Pro poměrně malý rozsah dochovaných zlomků nelze bezpečně rozhodnout, zda jde o skladby básníků dvou či jediného. Zachované zbytky spolu souvisí graficky, svým jednotným typem velmi propracovaného a důsledného pravopisu i přesnou reprodukcí původního díla (některé jsou zřejmě listy téhož kodexu). Skladby naše jsou si blízké i jazykem, a to jak znaky lokálními (prothetické *h* zejména ve spojení *hi*, průvodní samohláska v slabičném *r, l*, snad i *j'* místo *je, jest*), tak i znaky básnickými. Také slovník těchto skladeb je jednotný. Proto – nejde-li o básníka jednoho – můžeme mluvit o nejstarší epické básnické škole.

LEGENDA O APOŠTOLÍCH A O SESLÁNÍ DUCHA SVATÉHO

Dochované zbytky rozsáhlé legendy o apoštolích líčí život a smrt apoštolů Jana, Matěje, Marka, Filipa, Petra a obou Jakubů; celé je zachováno jen vyprávění o Matějovi, Markovi a Filipovi. Skladatel zřejmě postupoval podle nějakého latinského vyprávění, shodného s Legendou zlatou Jakuba de Voragine, která vznikla v Itálii před rokem 1260. V jaké souvislosti je s tímto textem zlomek vyprávění o seslání Ducha svatého, není zcela jasné; snad je to počátek básně, jejímž vlastním thematem byly osudy apoštolů po Kristově nanebevstoupení.

Básník vypravuje prostě a stručně, v podstatě jen parafrázuje veršem prozaický text latinský, z něhož přejímá místy i básnické obrazy, přirovnání a příležitostně i latinské etymologie.

Ukázky přinášejí celý dochovaný text dvou zlomků, zlomku Šafaříkova a Durychova.

LEGENDA O APOŠTOLÍCH

(Svatý Jan)...

potom pak přišed do Ažie,
jat byl přel'útým pohanem,
ciesařem Domiciánem.

Tet jho chtě mučiti, vsadi

5 v olej vrúci v plnej kádi.
Když osta bez vsie bolesti,
bez (vsie h)any jmu vyléztí.
Ten byv živ devět let ke stu,
bohem daný život (zvěs)tu,
10 kdež jedné chvíle nóchabil
píšě, až jho bóh povábil,
řka: „Věz, ž' budeš vzat v neděl'u
v to bydlo, v němž se neděl'u
ot tvé bratříie hi ot tebe,
15 chtě tě jmieti podlé sebe
v tej rozkoši oběcaněj,
tobě hi všem sbožným daněj.“
V tomž pak, uslyšav hlas boží,
na modlitvě se položí,
20 k smrti hotov sa dospěle.
By den té svaté neděle,
když juž s svými učenníky,
rozmluviv jich stav všeliký,
poslednú radú jě dařě,
25 rozkáza podlé oltářě
svému rovu dól vytieti,
počem sám svatú mšu pěti.
Dokončav pak tu mšu ovšem,
vsie své mluvy slově po všem,
30 kdyžto juže v ten dól sstúpi,
taká jho světlost ostúpi,
jakože při blsketu takém
nelžě by tam hnúti zrakem
po všem kostelu v Efežě,
35 takž mniece, by tu byl ležě.
Když pak ona světlost minu,
l'ud se o jho rově svinu:
nali nenie co zahřěsti,
kroměž v rově by naléztí
40 mannu na dně po všem rově,
jakžto koli kdyžto v nově
piesek z studně, kdyžto bývá,
že se s vodú smiesiv vzplývá.

Matyáš, apoštol svatý,
45 losem Judy miesto vzatý,

Judy řku, jenž na svú škodu
zradil boha, svú hospodu.
Ten, jenž, když visal v osidle
převeliké nevěry dle,
50 nemoha drobóv sdržěti,
musil se v poly rozdfieti,
aby zlých úst čest v tom schoval,
jimiž byl boha čěloval,
by těch as tak nepoškrnil.
55 Nebo byl hi to provinil,
by jho dušě nešla tady,
jadyž slovem zlé prorady
v čělováníú dal znamenie
hřiešnej duši na ztracenie:
60 pro něžto své droby prolil,
že v nichž své zradě povolil,
tej čuš zradě, južto skutil,
s anjely vešcken svět smútil,
protož při nich se nesmiestil,
65 ale k nimžto se přičěstil,
při těchž skončal jest v tom bydle,
kdežto zlí duchové bydlé.
V tohož miesto apoštola
Matyáš jest dosáhl stola,
70 na němž po velikém trudě
sěde l'udské viny súde.
Ten Matyáš mnohé sdraviv,
mnohé l'udi hřiechóv zbaviv,
posadil jě v božiem lóně.
75 Bral se pak do Macedonie,
kdež jmu pitie dáno bylo,
jímžto mnoho l'udí zbylo
napivše se, svého zraku,
pro neštovičnú povlaku.
80 Tož jmu také dáno píti,
chtiece jho jím oslepiti.
Všakž je pil, netbajě o něm,
hi dal opěť všěm zrak oněm.
Potom tři dni jho hledavše,
85 tu, kdež při nich býval zavše,
nalézti jho nemohúce,
až pak sám dal se jim v rucě.

Tuž inhed byl ot nich svázán
a v želář vsaditi kázán.
90 Tehdy ty, již naň nastáli,
tu, kdež před želářem stáli,
země, usta svá rozdřevši,
pochytla jě, všě požřevši.

Svatý Marek časa svého
95 trpěl mnoho protivného,
bydle u Penthanapoli.
Potom přišlo jmu tu k vóli,
ž' chtěl do Alexandrie jíti.
A když sě jmu tu da býti,
100 svú krv'ú mnoho dúš pokúpi,
že sebravše sě biskupi
toho l'útého pohanstva,
minuvše moc svého panstva,
vláčili jeho po městú,
105 všady krv'ú kropiece cestú,
an obáč, co jmu toho dle,
dal dušu bohu sě modle.
Potom pak, chtěvše jho sžéci,
mohli věkem přeč utéci
110 pro strach veliké hřímoty,
pro búfu hrozné blýskoty,
jiež sě byli tako lekli,
jakž každý, jamž mohl, utekli;
tuž jho pohřebli křestěné.
115 Potom paky Benátčéné
tělo jeho ottad vzemše
a s velikú čst'ú přijemše,
do Benátek je přenesli.
Pro něž sú více prohlesli
120 jeho kostela drahotú
a najviece svatost pro tu,
jiež sě jim mnoho dostává,
že ktož z nich na moři plavá,
ač jest kde v kterém nečasú,
125 vzdada prosbu svého hlasu,
v kteréž koli práci bude,
té jeho pomocú zbude.

Svatý Filip šestého dne
před svú smrt'ú chvíle hodné,
130 sezvav sbor žakovstva svého,
což bylo z biskupstva jeho,
v Jerapolim toho města,
řekl: „Dietcě, to jest řeč zvěstá,
ž' mne bóh ješče jest pošćiedil
135 šest dní, bych váš stav zpořiedil.
Protož prošu, by v tom stáli,
v němž byšte se bohu vzdali.
Jázt' se ot vás k němu blížu.“
Řek to, by rozpat na křížu
140 v toho jmeni, o němž kázal
hi proňž svój život posázal.

Svatý Petr po množě skutciech
hi po nejednakých smutciech,
v nichžto všdy byl uplakajě,
145 na tu chvíl'u vzpomínajě,
v niejžto se byl otřekl boha,
sotně sobú vlásti moha
mdlobú hi postem velikým
hi svým nábožstvem všelikým,
150 ježto jměl božie dle lásky,
jakž po jeho lícu vrásky
plakáním byly tak svadly
hi tak suchotú opadly,
jakož po všem jeho lícu
155 hi plakáním hi pak tšćicú
byla všě plet jeho zprahla.

(Po mezeře patrně jednoho listu, t. j. 156 veršů, pokračuje jiný dochovaný list v legendě sv. Petra a líčí bezbožné činy císaře Nerona; z tohoto druhého listu, popsaného rovněž ve dvou sloupcích, zbyla jen horní polovina.)

nenie věrných srdce žiezni:
pro něž mi nelžě utěci,
hi mušu, ač nerad, řeci
160 o toho císaře zlobě,
jemuž nesteklo po kobě;
neb což v světě l'uté zvěři,
tej se ta zlob nepřimieří,
juž jest on jměl, ž' nel'utoval,

- 165 chtě vzvědět, kak se vzchoval,
 když ležal materi v břušě;
 až jako řeci neslušie,
 že ju kázal rozřézati,
 a chtě na to sám hlédati
 170 na to záповědné lože,
 o němž až řeci nemóže,
 když kto vezme nesmysl taký,
 jenžto ani mezi ptáky,
 ani je při hlúpém zvěřu
 175 bývá, ač sám sobě věřu . . .

*(Lékaři tomu zabrání, protože není dovoleno, aby syn dal zabít matku, Nero tedy projev
jiné přání)*

- vecě: „Ale tdy chcu tomu,
 by nepraviece nikomu,
 tak, ač chcte, by živi byli,
 by mi lékarstva dobyli,
 180 jímž bych mohl dietě jmiet; neb chcu všdy tu strast vzvědět,
 južto má jest máti jměla
 na porodě, když mě jměla,
 hi chcu projítí tú cestú.
 185 Na to, což jězdě po městú,
 slyšal sem ženu plačúce,
 dietětem usilujúce;
 tohož se nikakž nezav'u,
 bych nevzvěděl, to vem prav'u:
 190 které žena jmá úsilé
 při nepokoju té chvíle.“
 Lékaři dosti mluvivše
 proti tomu, všakž nezbyvše
 musichu jmu nápoj dáti . . .

*(V něm mu dali spolknout žábu; způsobili, že v něm rostla. Nero se pokládal za těhotného;
měl bolesti a žádal proto, aby lékaři uspišili porod.)*

- 195 V tom miestě oni lékaři,
 tu žábu, jakž v se byl vchvátíl,
 dachu jmu, by ju vyvrátíl.
 Inhedž onu žábu vzdulú,
 až zlo řeci, zle oplulú,

200 vida, velmi se užěse,
řka tak: „Mój mi zlý nečěse!
Tolik sem byl l'udem hrozen
tdy, kdyžto jsem byl porozen?“
Tehdy mistři se sezřěvše,
205 dachu jmu řeč, jakž uměvše,
řkúc: „Rušils tiem jeho krásu,
ž' si nedoždal svého času.“
V tomž hi v jiném blúdiv slepě
zlý král, káza dietě v sklepe
210 lékařóm tajně zazdiece
čstně chovati a krmiece.
Co řku pak o jiněj zlobě:
mužě za ženu vzem sobě . . .

(Není jasné, zda skladatel vyprávěl dále o požáru Říma a jakou smrt pro Nerona volil; Římané pak našli také ukrytou žábu.)

nedavše jí jinak stěci,
215 kázachu hi s ním užěci;
pro něž to miesto z Latrana
slóve hi dnes: Latens rana,
hi slóve túže příčinú
„tajná žába“ po latinu,
220 také že hi mistr Seneka
vykládá se „sám se sěka“.

Věčší svatý Jakub slóve
činem trojie čsti hotové,
juž jemu písmo vydává;
225 podlé těchto tří čstí práva,
jímž z jiných jest věcí mnohem:
prvé, ž' dřeve pozván bohem
mezi všěmi učenníky,
pro něžto slóve Veliký;
230 druhé, ž' mu bóh byl domovit,
hi byl tiem všdy vice movit,
že jho všdy s sobú pozýval . . .

1 *Ažie* dvouslab. (ie: dlouhě ě) – 4 *tet jho ten ho* – 8 *devět let ke stu sto devět let* (v Leg. aurea: nonaginta octo ,98^c) – 9 *zvěstu* zvěstovateli – 10: v němž (životě) žádnou chvíli nepřestal (neochabl) psáti – 11 *povábil* zavolal k sobě – 13 *neděl'u se* neoddděluji se – 14 (a j.) *hi i* (zde: ani) – 16 *oběcaný* slibovaný – 20 *hotov sa dospěle* připraven jsa úplně –

23: promluviv o jejich záležitostech – 26 *rovu dól* jámu pro hrob – 27 *počem počav* – 29 *slově po všem* po všech slovech – 32 *při blsketu* při záři – 37: lid se okolo jeho hrobu shrnul – 38: ale není co pohřbít (zahrabati) – 39 *kroměž* jenom – 43 *vzplývá* vyplouvá

44-54: Skutk. 1,15-26 – 45 *Judy miesto* místo Judy – 46 *řku totiž* – 47 *svú hospodu* svého pána – 48 *v osidle* ve smyčce, oprátce – 49 *nevěry dle* pro nevěru – 50 *drobív* vnitřností – 51 *v poly rozdřieti* v půlky roztrhnouti – 52 *schoval* zachoval – 54 *as aspoň* – 57 *jadyž* kudy – 61 *v nichž* v nich – 62 *čúš totiž*; *skutil* vykonal, provedl (srov. *skutek*) – 64: proto u nich (andělů) se neumístil – 65 *příčestil* se připojil se – 69 *stola stolce* – 72 *sdraviv* uzdraviv – 75 *do Macedonie* (-nie čti jednoslab.) – 76 *pitie* nápoj – 77 *zbylo* pozbylo – 79 *povlaka* povlečení, zákal – 83 *všém oněm* t. j. těm, kteří byli oslepeni oním nápojem (podle Leg. aurea) – 85 *zavše* vždy – 90 *naň nastáli* k němu přistoupili (nepřátelsky) – 92 *rozdřěvi* rozevřevši

96 u *Penthanapoli* patrně Pentapolis „pětiměstí“, v starověku různé seskupení pěti měst; zde buď jde o Pětiměstí v Palestině při Jordánu (Sodoma, Gomorra, Adam, Zehorin a Zoa) anebo Pětiměstí v Kyréné na sev. pobřeží africkém; protože dál je uvedena Alexandrie, zmínka se spíš vztahuje ke Kyréné – 100 *pokúpi* vykoupil – 101 *biskupi* kněží (pohanští) – 103 *minuvše* překročivše – 106: ale on přece nehledě na to – 109 *věkem* sotva – 113 *jakž, jamž* takže, kam – 114 *pohřebli* pohřbili – 115 *paky* však – 116-117 *vzemše, přijemše* vzavše, přijavše – 119 *prohlesli* proslavili se – 120: týká se známého kostela v Benátkách – 121 *svatost* svatost (projevovaná zázraky) – 126 *v práci* v nesnázi – 127 *zbude* pozbude

129 *hodné* vhodné – 130 *žakovstvo* kněžstvo – 132 v *Jerapolim* 4. pád latinský k *Jeropolis*, 'Svaté město' – 133 *dietce* dítka (pl. k *dietce*); *zvěstá* slavná, známá – 134 *poščiedil* propůjčil – 135 *váš stav zpořiedil* vaše záležitosti spořádal – 141 *posázal* položil (zpokládal)

147 *sotně* sotva – 149 *nábožstvo* nábožnost, zbožnost – 155 *tščicú* postem

161: *jemuž* se nevedlo zdárně (podle přání) – 163: ani té (divoké zvěři) se ta zloba nevyrovná – 170 *zápovědné* zakázané

176 *tý* tedy – 187 *dietětem usilujúce* pracující k dítěti – 189 *vem* vám – 190 *úsilé* ná-maha – 193 *nezbyvše* nezbavivše se ho

199 *oplulú* otekou (humoribus infectam?) – 200 *užěse* se ulekl se – 201 *zlý nečěse* zlý nečase, zlý čas, zlá příhoda – 204 *sezřěvše* se pohlédnuvše na sebe – 207 *si nedoždal* nedočkal jsi

214 *stěci* utéci (?) – 215 *užěci* upáliti – 216 *Latran* název paláce v Římě – 218 *túže* příčinu z téhož důvodu

223 *činem trojie čsti hotové* pro trojí připravenou poctu – 226 *věcí* větší (jmenný tvar) – 230 *domovit* příbuzný – 231 *viece* movit cennější, přednější

SESLÁNÍ DUCHA SVATÉHO

(Zlomek začíná zázrakem, vzniklým po seslání sv. Ducha na apoštoly, kteří začali mluvit všemi jazyky; lid se tomu diví:)

- neslýchanú tú odivú,
řkúce: „To j' podobno k divu,
že tito, z Galilé jsúce,
cuzích krajóv nevědúce
5 všech jazykóv řeči jmajú
a nás všakž obáč neznajú,
otňadž smy se porodili.

Všelikyž sú tu nebyli,
 kdež nás kto kde domem sedí:
 10 my Partové, tito Médi
 a tito jsú z Élamicka
 a si z Mezopotamicka;
 oni sú Kapadočéné
 a si pak sú Ažiené;
 15 ti z Ejipta, oni z Fryjie,
 tito sú pak z Pamfyljije;
 sise z Libské země vzbály,
 ti znajú mořských měst skály.
 Z Cyrenejska sú pak mnozí
 20 a tito z Říma příchozí;
 si z Arabie, oni z Kréty:
 neznavše se všemi lety
 ani jich dřeve vidavše,
 všakž sú všech zém řeči znavše.
 25 Slýchal-li jest to kto živý
 neb ta slova neb ty divy,
 jež tito činie ve množě,
 mluviece k nám o svém božě?⁶⁶

V tej mluvě svatý Petr vstana,
 30 jakž jmu čest popovstvie dána,
 po l'udech málo popatřě;
 „Slyšte“, vecě, „všicci bratřie,
 kak ny jest bóm v to ustavil,
 by nás každý pravdu pravil
 35 tak, jakž bez všeho obludu
 jest nám to svědčiti l'udu,
 že j' na to bohem ustaven,
 aby jím svět byl usdraven;
 hi řku to bez řeči křivé,
 40 že on hi mrtvé hi živé
 bude hi napokon súdě,
 jakž svědčie, již v tom neblúdie,
 proroci svědečstvem jistým,
 že, ktož koli srdcem čistým
 45 věrně bude k němu mieně,
 ten vezme hřiechów sprošćenie.“
 Inhedž na všě, již tu stáchu
 a slov jeho poslušáchu,

50 dar svatého ducha spade
hi všech jich mysl obpopade
tak, jakž se včechu diviti,
co by to jim chtělo býti,
že jsú ti, již nóbřezáni,
svatým duchem darováni,
55 a ti sú také nemalú
pověděli božú chválu.
Tehdy opět v tej pomluvě
vsta znova svatý Petr mluvě,
řka: „Bratřie, co v tom meškámy?
60 Čili snad vody nejmámy,
by tito svatý křest vzěli,
když sú svatý duch přijěli?“
Inhedž v Jesukrista jmeni
byli sú všeci pokršćeni.

65 Za tiem pak viac den ote dne,
všedse vlasti do nejedné,
každý svatý křest by množě
světu mluvě slovo božie,
druh na družní stav se tiežě;
70 když biechu v miestě tudieže,
často bývajúce spolu,
pyta rád druh družňú vól'u.
Tu několik let přěbyvše
a nejednú spolu byvše,
75 druh družnie vzem otpušćenie,
jide na svět rozpušćeně,
takož snažně hi hotově
byl jest dušě bohu lově.

80 Hi jest při těch sloviech také
dary božie nejednaké,
ač na krátce, pověděti,
by nůměly mohl zvěděti,
co v tom skutce znamená se,
že svatý duch při svém časě
85 rozličně se pokazoval,
kdež koho kak navšćěvoval,
čúš kako v rozličněj tváři;
komu kde přišli jho daři,

- hi kak sě rozličně zěvil,
 90 kak hi koho kde navšcievil.
 Najprvé na božiem krščení,
 potom v holubiem vidění,
 jakž die Lukáš, sšed naň jěsně,
 duch vňuž holub stál tělesně.
 95 Druhé obák v tvář jinacě
 viděn vňuž v světlém oblacě,
 když vzal své tváři proměnu
 dřěve nikdy neviděnú;
 nali juž ho učenníci
 100 viděvše v tak světlém líci
 poznali sú hi věděli,
 že sě s člověčstvem nedělí. . .

1 *odivú* podívanou, zázrakem – 2 *to j'* to je – 6 *obáč* přece – 7: odkud pocházíme – 8 *všelíkyž* na různých místech – 10 *Partové* národ iránského původu – 11 *Élamícko* v Arabii (Elamitae u Plinia) – 12 (14, 21) *si tito* – 14 *Ažiené* (čtyřslab.) Asiati – 15 *Fryjje* Frygie, maloasijské území u Egejského moře – 17 *sise tito*; z *Libské země vzpály* ze žhavé země libyjské – 19 *Cyrenejsko* severoafrické území – 21 z *Arabie* tříslab. – 22 *všěmi lety* po všechna léta – 24 *zém zemí* (gen. pl.)

33 *ny nás* – 34 *nás každý* každý z nás – 35 *bez obludu* bez klamu – 37 podmětem nevyloveným Kristus – 41 *napokon* nakonec – 45: věrně bude s ním smýšleti – 46 *sprošćenie* odpuštění – 50 *obpopade* obklopil, prostoupil – 51 *věčchu* počali – 53 *nóbřězání* neobřezání – 57 *v tej pomluvě* při té promluvě, řeči

67 *by množě* rozmnožoval – 69: druh na záležitosti (situaci) druhu se táže – 70 *tudieže* na témž místě – 72: ptal se rád druh na vůli svého druhu – 75: druh s druhem se rozloučiv – 76 *rozpuščeně* rozptýleně

82 *níměly* nevědomý, neznalý – 87: totiž jak v rozličné podobě – 89 *zěvil* zjevil – 92 *v holubiem vidění* v podobě holuba – 93 *jěsně* jasně – 94 (96) *vňuž* jako – 95 *obák* pak, však; *jinacě* jinak – 99 *nali* hle, ale

LEGENDA O PANNĚ MARIÍ

Ze skladby je zachována jen část vyprávějící o životě Mariiných rodičů podle apokryfního evangelia Pseudomatonušova; s touž látkou se shledáváme později v české literatuře ve veršované skladbě o dětství Ježíšově a v prozaickém Passionále. Líčení je v legendě o Panně Marii podrobnější než v legendě apoštolské, nepostrádá lyrického prvku a opravdu básnicky účinně vystihuje smutek sv. Anny. Význačné místo má přímá řeč.

(Zlomek z úvodní části o rodičích P. Marie, Joachymovi a sv. Anně. – V něm události líčené ve v. 8-21 mají předcházeti před zármutkem Joachyma, v. 1n, i Anny, v. 22n, z bezdětnosti.)

Sám v sobě svůj smutek tlačě,
 inhedž nice nepohýřě,
 pojma s sobú své pastýřě